

 SUPPORT SCIENCE	ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY journal homepage: http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about	
---	--	---

NATIONAL AND CULTURAL STEREOTYPES OF THE CONCEPT OF LOVE IN UZBEK FOLK PROVERBS

Madina Kosimovna Sadullayeva

PhD Student, Linguistics (Uzbek Language) Program

Bukhara State University

E-mail: madinasadul...@gmail.com

Bukhara, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: stereotype, linguoculturology, concept of love, Uzbek folk proverbs, national and cultural stereotypes, concept, cultural identity, gender, values, collective consciousness.

Received: 18.09.26

Accepted: 19.09.26

Published: 20.09.26

Abstract: This article examines the national and cultural stereotypes of the concept of love as reflected in Uzbek folk proverbs from a linguocultural perspective. The study explores the role of stereotypes as cognitive units that embody collective thinking, cultural memory, and national values, while analyzing the semantic content of the concept of love in relation to family values, loyalty, respect, compassion, and interpersonal relationships. The national and cultural stereotypes embedded in Uzbek folk proverbs are analyzed through a linguocultural approach, revealing their interconnection with gender, religious, and moral values. The findings demonstrate the significance of the concept of love in shaping the Uzbek national mentality and cultural identity, as well as the role of stereotypes in preserving and transmitting cultural knowledge across generations.

O'ZBEK XALQ MAQOLLARIDA MUHABBAT KONSEPTINING MILLIY-MADANIY STERIOTIPLARI

Madina Qosimovna Sa'dullayeva

BuxDU Lingvistika (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishi

tayanch doktoranti

madinasadul...@gmail.com

Buxoro, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit	so'zlar:	stereotip,	Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek
lingvokulturologiya,	muhabbat	konsepti,	maqollarida ifodalangan muhabbat

o'zbek xalq maqollari, milliy-madaniy stereotip, konsept, madaniy identifikatsiya, gender, qadriyatlar, xalq tafakkuri.

konseptining milliy-madaniy stereotiplari lingvokulturologik yondashuv asosida tadqiq etiladi. Tadqiqotda stereotiplarning xalq tafakkuri, madaniy xotira va milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi kognitiv birlik sifatidagi o'rni yoritilib, muhabbat konseptining oilaviy munosabatlar, sadoqat, hurmat, mehr-oqibat hamda insoniy fazilatlar bilan bog'liq mazmuni tahlil qilinadi. O'zbek xalq maqollarida mujassamlashgan milliy-madaniy stereotiplar lingvokulturologik nuqtayi nazardan tahlil qilinib, ularning gender, diniy va axloqiy qadriyatlar bilan o'zaro aloqasi ochib beriladi. Tadqiqot natijalari maqollarda muhabbat konseptining milliy mentalitet va madaniy identifikatsiyani shakllantirishdagi ahamiyatini hamda stereotiplarning madaniy bilimlarni avloddan avlodga uzatishdagi funksiyasini ko'rsatadi.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ КОНЦЕПТА ЛЮБВИ В УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦАХ

Мадина Косимовна Саъдуллаева

Базовый докторант образовательного направления «Лингвистика (узбекский язык)»

Бухарского государственного университета

E-mail: madinasadul...@gmail.com

Бухара, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: стереотип, лингвокультурология, концепт любви, узбекские народные пословицы, национально-культурный стереотип, концепт, культурная идентичность, гендер, ценности, народное мировоззрение.

Аннотация: В данной статье исследуются национально-культурные стереотипы концепта любви, выраженные в узбекских народных пословицах, на основе лингвокультурологического подхода. В исследовании раскрывается роль стереотипов как когнитивных единиц, отражающих народное мировоззрение, культурную память и национальные ценности, а также анализируется содержание концепта любви в связи с семейными отношениями, верностью, уважением, добротой и нравственными качествами человека. Национально-культурные стереотипы, представленные в узбекских народных пословицах, рассматриваются с лингвокультурологической точки зрения, выявляется их взаимосвязь с гендерными, религиозными и нравственными ценностями. Результаты исследования показывают значение концепта любви,

представленного в пословицах, в формировании национального менталитета и культурной идентичности, а также функцию стереотипов в передаче культурных знаний из поколения в поколение.

Kirish. Stereotip – u yoki bu xalqning milliy xarakteri haqida obyektiv ma'lumot beradi. V.A. Maslovaning ta'biricha, "stereotip dunyoda mavjud tip bo'lib, u faoliyat, hatti-harakat va hokazoni o'lcaydi". Stereotiplar hech qachon alohida kishilarda paydo bo'lmaydi, ular har doim guruhlarda yuzaga keladi [1]. "Stereotip" atamasi XIX asr boshlarida Jeyms Morier tomonidan "Isfahonlik Hoji Boboning sarguzashtlari" asarida qo'llangan. Oradan qariyb bir asr o'tgach, Uolter Lippmann ushbu atamani ommalashtirib, uni "ongimizdagi tasvirlar" (pictures in our heads) sifatida izohlagan [2]. Stereotiplar inson xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. chunki stereotiplar axborotni qanday talqin qilishni belgilovchi sxema vazifasini bajaradi. Axborotni avloddan avlodga yetib borishini ta'minlaganligi uchun stereotiplar madaniy identifikatsiyaning shakllanishiga xizmat qiladi. Stereotiplar orqali muayyan bilim va tasavvurlar shakllanadi va shu tariqa madaniyat qayta ishlab chiqariladi.

Shu sababli muloqotning stereotiplarni madaniy bilimlar tizimida qanday saqlab qolishi va mustahkamlashi, shuningdek insonlarning stereotipik fikrlash doirasidan qanday chiqishi mumkinligini aniqlashga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni yanada rivojlantirish dolzarb masala sanaladi. Ushbu maqolada o'zbek xalq maqollarida ifodalangan muhabbat konseptining milliy-madaniy stereotiplari lingvokulturologik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Muhabbat konsepti xalq tafakkurining muhim tarkibiy qismi sifatida oilaviy qadriyatlar, sadoqat, hurmat, mehr-oqibat va insoniy munosabatlar bilan uzviy bog'liqligi yoritiladi. O'zbek xalq maqollarida muhabbat konseptining milliy-madaniy xususiyatlari, uning qadriyat sifatidagi mazmuni hamda ushbu konsept bilan bog'liq madaniy stereotiplar namoyon bo'ladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi o'zbek xalq maqollarida ifodalangan muhabbat konseptining milliy-madaniy stereotiplarini aniqlash, ularning lingvokulturologik xususiyatlarini ochib berish hamda ushbu stereotiplarning gender, diniy va axloqiy qadriyatlar bilan bog'liqligini tahlil qilishdan iborat.

Muhokama va natijalar. Zamonaviy tilshunoslikda til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish lingvokulturologiyaning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Til birliklari orqali xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniy tajribasi namoyon bo'ladi. Ana shunday birliklardan biri maqollardir. Maqollar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari va milliy mentalitetini o'zida mujassamlashtiradi. O'zbek xalq maqollarida muhabbat konsepti inson hayotidagi eng muhim umuminsoniy va milliy qadriyatlardan biri sifatida o'ziga

xos mazmun kasb etadi. Muhabbat nafaqat romantik tuyg'u, balki oila, ota-ona, farzand, Vatan, do'stlik va insoniylik bilan bog'liq murakkab konsept sifatida ifodalanadi. V. A. Maslova "Lingvokulturologiya" darsligida stereotipni madaniy makon hodisasi sifatida talqin qiladi. Uning ta'rifiga ko'ra, stereotip – bu konseptual dunyo manzarasining bir bo'lagi, ya'ni predmet yoki vaziyat haqidagi barqaror milliy-madaniy tasavvurdan iborat bo'lgan mental obrazdir [2]. Shunga ko'ra "muhabbat" konseptini madaniy fonini hosil qilishda stereotiplar alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbek madaniyatida muhabbat konsepti individual his-tuyg'udan ko'ra jamoaviy qadriyat sifatidagi stereotiplar uchraydi ularda erkak va ayol oila tanlashda erkinlik beriladi:

- Qizni oshig'iga ber.
- Qizni tanlaganiga ber.

Ushbu maqollarda ayol (qiz) obrazi ikki qarama-qarshi tendensiya asosida shakllangan. Bir tomondan, ayolning shaxsiy tanlov huquqi ideallashtiriladi:

Ikkinchi tomondan, huddi shu qatorda ayol erkinligiga nisbatan ehtiyotkorlik, hatto shubha ifodalovchi stereotip ham mavjud: "Qizingga erk bersang – o'yinchiga tegadi". Ushbu ikki qarama-qarshi yondashuv an'anaviy jamiyatga xos bo'lgan "erkinlik va ijtimoiy nazorat" o'rtasidagi dialektik munosabatni namoyon etadi. Bir tomondan, ayolning muhabbat tuyg'usiga, ya'ni qalb amriga ergashishi insoniy va ma'naviy qadriyat sifatida talqin qilinsa, ikkinchi tomondan, mazkur erkinlik jamiyatning axloqiy me'yorlari, urf-odatlar va ijtimoiy kutilmalar doirasida amalga oshishi lozimligi anglashiladi. Diqqatga sazovor jihat shundaki, ayol baxti mustaqil kategoriya sifatida emas, balki erkakka bog'liq holda talqin etiladi: "Qizning baxti – urning davlati". Bu esa an'anaviy jamiyatda ayolning ijtimoiy maqomi nikoh va turmush o'rtog'i orqali belgilanishini aks ettiruvchi barqaror stereotipdir. Lingvokulturologiyada stereotiplar o'rganilishi til orqali milliy madaniyatni anglash imkonini beradi. Muhabbat – insoniyat tarixi boshlanganidan buyon barcha xalqlar madaniyatida markaziy o'rin egallagan universal konseptlardan biridir. Biroq har bir xalq bu tuyg'uni o'ziga xos milliy kolorit, tarixiy tajriba va mentalitet asosida idrok etadi hamda tilda turlicha ifodalaydi. O'zbek xalq maqollarida muhabbat konsepti nihoyatda boy va ko'p qirrali tarzda, insonparvarlik tushunchalari asosida oilaning mustahkamligi va jamiyat barqarorligining asosi sifatida talqin qilinadi.

O'zbek xalq maqollarida muhabbat bilan bog'liq quyidagi milliy-madaniy stereotiplar kuzatiladi:

1. Muhabbat va sadoqat birligi.

O'zbek mentalitetida chin muhabbat sadoqat bilan chambarchas bog'liq. Muhabbatning haqiqiy mezoni vafodorlik va ishonch hisoblanadi. Shu sababli maqollarda muhabbat vaqtinchalik his emas, balki umrboqiy mas'uliyat sifatida tasvirlanadi. Masalan:

Yorim bor deb quvonma, Haqiqiy yor bo'lmasa

O‘ntaning yor-yori bo‘lguncha, Bittaning vafodori bo‘l.

Bevafo yordan osilgan dor yaxshi.

Bevafoda hayo yo‘q,

Mazkur mazmun xalqning oilaviy qadriyatlarga yuksak baho berishini ko‘rsatadi.

2. Muhabbat va sabr. O‘zbek xalqining qadriyatlar tizimida sabr muhabbatning muhim belgisi hisoblanadi. Insonning sevgisi sinovlardan o‘tishi, qiyinchiliklarga bardosh bera olishi kerakligi maqollarda ko‘p uchraydi:

To‘y o‘pkasiz bo‘lmas, Yor – firoqsiz

Po‘lat – olovda, Sevgi hijronda sinalar.

Bu maqollar bevosita muhabbat haqida bo‘lmasa-da, oilaviy hayot va insoniy munosabatlarda muhabbatning sabr bilan uyg‘unligini anglatadi.

3. Erkak (oshiq) obraziga oid stereotiplar. Erkak obrazi, aksincha, “oshiq” arxetipi orqali namoyon bo‘ladi – bu obraz mumtoz Sharq adabiyoti (xususan, Layli va Majnun an‘anasi) ta‘sirida shakllangan bo‘lib, aqldan judolik, ijtimoiy mavqening yo‘qotilishi va fidoyilikni o‘z ichiga oladi.

4. Muhabbat va mehr-oqibat. Muhabbat tushunchasi xalq tafakkurida mehr va muruvvat bilan uzviy bog‘liq.

Mazkur maqollar muhabbatning insonparvarlik mohiyatini namoyon etadi. “Vafo – jafo” dixotomiyasi: gender assimetriyasining lisoniy ifodasi Korpusdagi eng diqqatga sazovor va tanqidiy tahlilga muhtoj qatlam – bu vafodorlik mavzusidagi maqollar bo‘lib, ularda keskin gender assimetriyasi kuzatiladi: “It – vafo, xotin – jafo”, “Bevafo yordan vafodor it yaxshi”, “Bevafo yordan osilgan dor yaxshi”, “Vafoli qul – jafoli qul”, “Vafosizda hayo yo‘q, hayosizda vafo yo‘q” “Vafo qilgan vafo topar, jafo qilgan jafo topar.” “It – vafo, xotin – jafo” kabi maqollarda ayol obrazi hayvon (it) bilan qarama-qarshi qo‘yilib, vafodorlik xususiyati undan mahrum etiladi. Zamonaviy gender tilshunosligi nuqtai nazaridan bunday maqollar davr mahsuli sifatida, ya‘ni patriarxal ijtimoiy tuzumning lisoniy izi sifatida baholanishi lozim – ular bugungi kunda me‘yor sifatida emas, balki tarixiy-madaniy hujjat sifatida o‘rganilishi maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, korpusda gender jihatdan neytral, har ikki tomonga baravar tatbiq etiladigan vafo haqidagi maqollar ham mavjud (“Vafo qilgan vafo topar, jafo qilgan jafo topar”), bu esa paremiologik fondning bir xilda emasligini, balki turli davr va ijtimoiy qatlamlar mahsuli ekanligini ko‘rsatadi.

5. Nikoh va oilaviy munosabatlardagi ijtimoiy me‘yorlar.

Nikohga oid maqollarda “tenglik” (ijtimoiy-moddiy muvofiqlik) va “asl-nasl” (kelib chiqish, xonadon obro‘si) tushunchalari markaziy o‘rin egallaydi:

- Boqmagin nasliga, boqqin asliga.
- Tengini topsang, tekin ber.

Bu guruh maqollari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'zbek jamiyatida nikoh shaxsiy tuyg'udangina emas, balki ijtimoiy muvofiqlik ("tenglik") tamoyilidan ham kelib chiqadi. Oxirgi misolda esa muhitning shaxs xarakteriga ta'siri haqidagi qarash ilgari surilib, "yaxshi er" ta'sirida "yomon qiz" ham o'zgarishi mumkinligi ta'kidlanadi – bu esa turmush o'rtoqning tarbiyaviy vazifasiga urg'u beruvchi qadriyatdir.

6. Muhabbatning diniy-axloqiy talqini .

O'zbek maqollarida muhabbat nafaqat shaxsiy, balki axloqiy-diniy mezon sifatida ham talqin etiladi. Bunda tasavvuf falsafasining ta'siri yaqqol seziladi:

- Ishqi borning – iymoni bor.
- Ishqsiz ko'ngil – egasiz uy.
- Ishqsiz ko'ngil – o'tsiz o'choq.
- Muhabbat – ittifoqning onasi.
- Ishq – hayotning guli, umrning tuzi.

"Ishqi borning – iymoni bor" maqolida muhabbat shaxsning diniy-axloqiy komilligi bilan bevosita bog'lanadi – bu tasavvufdagi "ishqi haqiqiy" (Allohga muhabbat) va "ishqi majoziy" (inson muhabbati) tushunchalarining o'zaro uyg'unlashuvi natijasida shakllangan konseptual metafora sifatida baholanishi mumkin. Ko'ngilning "uy" va "o'choq" metaforalari orqali berilishi esa muhabbatni insonning ichki dunyosini isituvchi, unga ma'no baxsh etuvchi kuch sifatida talqin qiladi.

7. Taqdir, ayriliq va sabr bilan bog'liq kognitiv modellar.

Muhabbat konseptining yana bir muhim qatlami – bu uning azob-uqubat, sinov va sabr bilan uzviy bog'liq holda idrok etilishidir.

- Ayriliq o'limdan qattiq.
- Intizorlik o'limdan yomon.
- Yoshlikda bergan ko'ngil, ayrilmas balo bo'lur.
- Sinalgan sevgi bukilmas, bukilsa ham so'kilmas.
- Muhabbat ketsa, nafrat kelar.
- Davosiz dard – muhabbat.

Xulosa. Ushbu maqollarda muhabbat "dard", "balo", hatto "o'limdan qattiq" azob sifatida tasvirlanadi. Bu – o'zbek xalq falsafasidagi stoitsistik idrok etish uslubi bo'lib, unga ko'ra chinakam muhabbat sinovlardan omon chiqishi, sabr-toqat esa uning ajralmas sifati sifatida talqin etiladi. Shu bilan birga, "muhabbat ketsa, nafrat kelar" kabi maqollar tuyg'uning beqarorligini, uning ziddiyatli tabiatini ochib beradi. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, o'zbek xalq maqollarida muhabbat konsepti murakkab, ko'p qatlamli va ba'zan ichki ziddiyatli tuzilishga ega. Bir tomondan, u umuminsoniy qadriyatlarni – fidoyilik, sadoqat, ma'naviy poklanish – aks ettirsa,

ikkinchi tomondan, aniq gender assimetriyasi va patriarxal ijtimoiy me'yorlarni ham o'zida mujassam etadi. Xususan:

- a) ayol obrazi ko'pincha erkakka bog'liq holda, tanlov erkinligi cheklangan holda tasvirlanadi;
- b) erkak (oshiq) obrazi fidoyilik va aql yo'qotish arxetipi orqali idealizatsiya qilinadi;
- c) "vafo – jafo" dixotomiyasida keskin gender assimetriyasi mavjud bo'lib, bu tarixiy-madaniy kontekstda tahlil qilinishi lozim;
- d) nikoh ijtimoiy "tenglik" va "asl" tamoyillari asosida idealizatsiya qilinadi;
- g) muhabbat diniy-axloqiy komillik mezoni sifatida talqin etiladi;
- f) muhabbat sinov, sabr va azob-uqubat orqali idrok etiladigan ekzistensial tajriba sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu stereotiplarni aniqlash nafaqat o'zbek paremiologiyasini boyitadi, balki zamonaviy gender tilshunosligi va lingvokulturologiya nuqtai nazaridan xalq og'zaki ijodini tanqidiy qayta baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sadullaeva, A. N. (2021). Linguocultural analysis of the concept "Love" in the English proverbs. 67-68.
2. To'lanboyeva, G., & Yusupova, S. (2023). Lingvokulturologiyada "stereotip" tushunchasi. Scientific Journal Impact Factor, 4(2), 378.
3. Kurylo, A. (2017). Key concepts in intercultural dialogue. Key Concepts in Intercultural Dialogue, 55.
4. Шомақсудов Ш., Шораҳмедов Ш. Маънолар маҳзани "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" – Т.: 2001 –В. 448.
5. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2001.
6. <http://ru.wikipedia.org/wiki/zoonym>
7. <http://zhivotnovodstvo.com>
8. <https://text=википедия>
9. www.google.com
10. www.google.ru
11. www.google.uz
12. www.harvard.edu
13. www.ziyouz.com
14. www.uza.uz